

ЛІТЕРАТУРА

Байрамуков: Байрамуков Р. М. Речевое действие угрозы и интеракциональное доминирование в речевом событии ссоры в рассказах В.М.Шукшина// Международная научная конференция “Изменяющийся языковой мир” . – Пермь. – 2001 // <http://language.psu.ru/bin/forum.cgi?lang=rus>

Богушевич: Богушевич Д. Г. Опыт классификации эпизодов вербального общения// Языковое общение: процессы и единицы. – Калинин, 1988. – С. 13-21.

Загнітко: Загнітко А. Теоретична граматика української мови: Синтаксис. – Донецьк: ДонНУ. – 2001. – 662с.

Невідомська: Невідомська Л. Імплицитність висловлювань, що реалізують непрямі мовленнєві акти// Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В.Гнатюка. Серія: Мовознавство. – 2002. – Вип. IX. – С. 73-82.

Остин: Остин Дж. Л. Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. Теория речевых актов. – М. – 1986. – С. 22-140.

Серль: Серль Дж. Что такое речевой акт // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. Теория речевых актов. – М. – 1986. – С. 151-169.

Третьякова: Третьякова В. С. Конфликт как феномен языка и речи// Известия уральского государственного университета. – 2003. – № 27. // <http://proceedings.usu.ru/>

Natalija Parasin, Volodimir Tsal. Question as a constructive element of conflict – quarrel. Clause is devoted to problems connected to research of the factors, which cause disgarmony in dialogue. The basic types of the interrogative offers which function in consitjuation of quarrelare characterized .

Key words: conflict, speech act, quarrel, interrogative offer.

Наталія Попова (Харків)

АНГЛІЦИЗМИ ТА АСПЕКТИ ЇХ ЗАСВОЄННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Специфіка сучасного етапу полягає в різкому зростанні надходження англійських лексем, спричиненому а) мовними факторами – потребою приведення мови на її номінаційно-лексичному рівні (мовної картини світу) в синхронну відповідність з її поняттєвою картиною та б) позамовними – 1) інтеграцією України в міжнародні культурні та інформаційні процеси з урахуванням статусу англійської мови як засобу міжнародного спілкування; 2) найінтенсивнішим за всі часи розвитку української мови екстралінгвальним та лінгвальним англо-американським впливом; 3) надзвичайним прискоренням інформаційних процесів та глобалізаційного впливу мас-медіа.

Ключові слова: лексичні запозичення, новітні англіцизми, структурно-семантичні особливості, безпосереднє запозичення, мовні та позамовні фактори

Лексичний склад перебуває під значним впливом позамовної дійсності й найвиразніше відбиває динаміку розвитку мови, який є процесом об'єктивним, зумовленим загальним поступом людства. Когнітивна діяльність, з якою пов'язане й лінгвальне освоєння дійсності безперервна. Формування глобального інформаційного простору, тенденція до світової інтеграції суспільних та економічних процесів стимулюють появу нових концептів, які потребують відповідних експонентів. Це збагачує словниковий склад мов, у тому числі й сучасної української мови. У ній значну частину назв нових понять становлять запозичення.

Кількісне зростання запозиченої лексики, особливо англіцизмів, що надзвичайно посилилося в останнє десятиріччя ХХ ст. та на початку ХХІ ст., зумовлено такими позамовними чинниками, як суспільно-політичний й економічний перетворення в Україні, відкритість та інтеграція в міжнародні культурні й інформаційні сфери.

Українські мовознавці (І.Огієнко, С.Семчинський, Ю.Жлуктенко, О.Мельничук, М.Жовтобрюх, В.Коломієць, О.Муромцева, В.Акуленко, О.Пономарів, В.Русанівський, Б.Ажнюк та ін.) досліджували запозичання чужомовної лексики взагалі або ж стосовно різних періодів розвитку української мови. Як уже зазначалося в цій роботі, вивчення запозичення англіцизмів активізувалося в україністиці лише в останнє десятиліття, переважно в

окремих аспектах – відповідно до тематичних груп досліджуваної лексики, головним чином термінологічної (Ю. Безрукава, О. Бершов, І. Каминін, Л. Кислюк, О. Махньова, А. Наумовець, С. Руденко, О. Стишов, С. Федорець та ін.).

Мета роботи – проаналізувати англіцизми в аспекті особливостей їх засвоєння мовою-реципієнтом.

Процес об'єктивного поповнення лексичного складу української мови запозиченнями в сучасний період відбувається надзвичайно швидко й інтенсивно: оскільки нові реалії приходять до нашої дійсності вже з існуючими англо-американськими назвами, закріпленими за ними в англійській мові, то вони не встигають отримати найменування на українській національній основі. Таким чином, українська мова в разі нагальної номінативної потреби й браку достатнього часу на вироблення власної назви для новітніх явищ, процесів, предметів вимушена запозичувати, засвоювати й вводити в свою лексичну систему чужомовні назви, зокрема з англійської мови.

Як відомо, слова іншомовного походження засвоюються, насамперед, фонетично й граматично, тобто підпорядковуються законам фонетики, граматики і словотвору мови-реципієнта [Ганич 1985: 99].

Асиміляція новітніх лексичних англіцизмів відбувається різною мірою. Певні назви набувають граматичних значень, властивих українській мові. Наприклад, іменники в повному чи неповному обсязі отримують граматичні значення роду й числа: *піар* – чол. рід: „Політики вдавалися навіть до „чорного” **піару**” (газета „Слобідський край”, № 88, 2004 р.); *бізнесвумен* – жін. рід: „Які ж можуть бути прогнози стосовно цієї молоді, але відомі в своїй сфері **бізнесвумен?**” (газета „Україна і світ сьогодні”, № 14, 2004 р.); *євро* – сер. рід: „...**євро** знову зросло в ціні” (газета „Україна і світ сьогодні”, № 18, 2004 р.); *мас-медіа* – множина: „Наші **мас-медіа** були представлені лише кількома телеканалами” (Новини, телеканал ICTV, 3 лютого 2003 р.); *степ-аеробіка* – жін. рід: „...популярною стала **степ-аеробіка**” (газета „Слобідський край”, № 48, 2004 р.); *імідж-мейкер* – чол. рід: „...спеціально запрошений закордонний **імідж-мейкер** намагався виправити ситуацію” (Новини, телеканал 1+1, 20 січня 2004 р.) тощо.

Неоднаково запозичені слова включаються й у дериваційні процеси – за допомогою українських словотвірних засобів формують деривати – напр., *тіар* – *тіарити*, *самотіаритися*, *тіарники* (газета „Україна і світ сьогодні”, № 8, 2005 р.); *пейджер* – *пейджерний зв'язок*: „Тепер **пейджерний зв'язок** використовують майже всі користувачі нашої програми” (газета „Голос України”, № 3, 2005 р.); *зомбі* – *зомбована публіка*: „Представники правопорядку намагалися зупинити **зомбовану публіку**” (газета „Слобідський край”, № 12, 2005 р.) тощо.

Про ступінь засвоєності мовою-одержувачем чужомовної лексеми свідчить її поширеність серед мовців-реципієнтів. Як відзначають дослідники [Голдованський 1981: 16], існують три послідовні етапи запозичення слова на шляху до його повного *адекватного* засвоєння мовою-одержувачі: 1) інновації (первинне введення в мову-реципієнт); 2) віртуалізму (слово набуває поширення серед відносної меншості носіїв мови-реципієнта); 3) неологізму (словом користується відносна більшість мовців-реципієнтів).

Запозичання англійських слів українською мовою ми уявляємо як складний і багатогранний процес, який відбувається в результаті контактів української та англійської мовних систем, що спричиняють їх взаємодію.

Процес запозичання є невід'ємною частиною об'єктивного процесу розвитку мови, зумовленого суспільним поступом. Когнітивна спрямованість мовного освоєння дійсності сприяє постійним змінам у мові, зокрема й насамперед у її лексичному складі.

Запозичення англіцизмів включає багаторазове використання англійських слів на рівні мовлення, входження їх у лексико-семантичну систему української мови та подальше засвоєння згідно із законами мови-рецептора.

Асиміляція англійських слів на українському ґрунті є об'єктивним закономірним процесом фонетичного, морфологічного, лексико-семантичного перетворення відповідно до особливостей будови української мови і тенденцій її розвитку.

У межах запозичень прийнято розрізняти іншомовні та запозичені слова. Під терміном „іншомовні слова” розуміють лексеми з іноземних мов, які не засвоєні повністю мовою, що їх запозичила, й усвідомлюються мовцями як чужорідні, що зберігають ознаки свого походження. Це виявляється у їхній формі та в семантиці (більший чи

менший ступінь незасвоєності мовою, в яку вони ввійшли; можливість збереження вихідної графіки на письмі; наявність незвичних звукосполучень; невідмінюваність частини іншомовних слів, яка, проте, може поступово втрачатися) [Українська мова. Енциклопедія 2000: 213]. Як відзначають дослідники, ступінь засвоєння іншомовних слів може бути різним [Ганич 1985; Голдованський 1981 та ін.]. Іншомовні слова, цілком засвоєні мовою, що їх запозичила, вважають запозиченими словами; вони не сприймаються мовцями-реципієнтами як чужорідні елементи й не потребують пояснень щодо форми і значення (напр., в українській мові англіцизми *футбол, спорт, бокс, страйк*) [Українська мова. Енциклопедія 2000: 179].

Відмінність іншомовних слів від запозичених мовознавці вбачають у тому, що ці слова “на тому чи іншому мовному рівні зберегли сліди вихідної мови і відчуються в даній мові як чужі (на відміну від запозичених слів узагалі)” [Українська мова. Енциклопедія 2000: 213].

Слід, однак, відзначити, що в українській мові, як і в інших мовах світу, при запозиченні іншомовних слів відбувається безперервний процес їх засвоєння, через що нерідко дуже важко провести чітку межу між ними й запозиченими словами. Отже, їх розмежування є в деяких випадках суб’єктивним, а віднесеність таких слів до іншомовних чи до запозичених залежить від численних позамовних факторів.

Про певну суб’єктивність поділу англіцизмів на іншомовні й запозичені слова свідчить, зокрема, включення в словники іншомовних слів таких лексичних одиниць, які наводяться іншими джерелами [Українська мова. Енциклопедія 2000] як запозичені англіцизми (напр., *футбол, бокс* та їм подібні: *волейбол, тролейбус, боксер, тівер, бар, блокада, біфштекс, джінси, долар, каучук, кенгуру, кетчуп, комп’ютер, ковбой, коктейль, ксерокс, кросворд, крекер, поні, памперси, револьвер, пепсі-кола, серіал, спінінг, старт, статистика, супермаркет, танк, шоу, хокей, хупіган, хобі, чемпіон* та ін.) [Словник іншомовних слів 2000]. На наш погляд, наведені слова не потребують витлумачення, а отже й подання в спеціальних словниках (як це сказано у визначенні іншомовних слів). До того ж переважна їх більшість набула граматичних ознак, властивих українській мові (рід, число, відмінювання) тощо.

Отже, сучасний період запозичання англіцизмів має, на нашу думку, кілька специфічних рис. Він характеризується, з одного боку, найпотужнішим за всі часи розвитку української мови всебічним екстралінгвальним та лінгвальним англо-американським впливом, а з іншого боку, – надзвичайним прискоренням інформаційних процесів, уможливлених створенням міжнародної телемережі, розширенням засобів мас-медіа, нав'язуванням реклами, яких не знали попередні історичні періоди.

Поєднання дві зазначених двох факторів доповнюються певною “магією”, привабливості незрозумілих іншомовних слів, що супроводжують рекламу товарів, які пов'язуються з успіхом модою, яскравими ефектами й позитивними емоціями. Все це разом не залишає українській мові достатнього часу, щоб заповнити власномовними назвами лакуни, які з'являються внаслідок запозичення реалій, новітніх для нашої дійсності. Зрозуміло, що реалії, запозичувані з англо-американської дійсності, не мають назви в українській мові, а тому запозичуються разом з їх англійськими найменуваннями.

Часто повторювані в спілкуванні, в ЗМІ нові іншомовні слова у наш час значно швидше, ніж це відбувалося в попередні історичні періоди, засвоюються мовцями і набувають статусу запозичених, а потім і засвоєних.

Натомість “тимчасові” запозичення, які okazіонально, на певний час з'являються в українській мові, не досягаючи загальнономовного поширення, як правило, не стають факторами загальнонародної мови. Їх можна розглядати як запозичення із “замкненим часовим циклом” [Голдованський 1981: 16]. До таких лексичних одиниць можуть бути віднесені слова, які були відкинуті мовним колективом або не одержали подальшого поширення внаслідок рідкісного застосування чи зникнення із використання позначуваних ними об'єктів (наприклад, назви, пов'язані з валютами країн Євросоюзу, що нещодавно вийшли з обігу, – *євродолари, екю, євроактиви* тощо).

Сьогодні динаміка розвитку української мови та її норм визначається не сферою художнього стилю, як це було в попередні періоди [Мазурик 2002], а сферою засобів масової інформації. Таку специфіку можна пояснити широтою інформаційного простору, на

якому засоби мас-медіа впроваджують у мовну практику результати номінативної діяльності, як наслідку мовного освоєння нових сфер дійсності внаслідок когнітивних процесів. У засобах масової інформації є, з одного боку, найшвидший, з другого, – постійний контакт із широкими колами мовців. Через посередництво засобів масової інформації активно популяризуються будь-які нові слова, в тому числі й чужомовні запозичення (на нинішньому етапі – переважно англіцизми). У цьому „горнилі” останні відбираються, вивіряються на точність і економність вираження поняття, а згодом закріплюються в загальному вжитку чи, навпаки, зникають із нього.

Зазвичай у мові залишаються ті запозичення, виникнення і застосування яких зумовлено настійною суспільною потребою [Мазурик 2002]. Таким чином, у результаті номінативної діяльності, зокрема номінації на основі запозичених з англійської мови назв нових для української дійсності реалій, відбувається приведення мови на її номінаційно-лексичному рівні (мовної картини світу) в синхронну відповідність з її поняттєвою картиною.

Відомо, що засвоєння (адаптація) мовою, зокрема українською, чужомовних запозичень передбачає набуття ними звукових, морфологічних і семантичних рис слів мови-реципієнта [Сучасна українська літературна мова 1993]. Запозичені слова підкоряються звуковим (фонетичним і орфоепічним), графічним, граматичним і семантичним законам української мови.

У процесі фонетичного й орфоепічного засвоєння запозичені слова здобувають українське звукове оформлення. Фонетичне слово набуває письмової фіксації, тобто асимілюється до графічної та правописної систем української мови. Граматичне засвоєння передбачає включення запозичення в морфологічну (морфемну, частиномовну та категоріальну), синтаксичну й словотвірну систему мови-одержувача.

Семантичне засвоєння передбачає входження запозиченого слова в лексико-семантичну систему мови-реципієнта, включення його в синонімічні та антонімічні зв'язки, лексико-семантичні групи.

Лексичне засвоєння здійснюється лише тоді, коли слово називає річ чи явище, властиве українській дійсності.

Отже, освоєння запозичень відбувається на різних рівнях мовної системи, серед яких лексико-семантичний і словотвірний є

вищими ступенями асимляції лексичних запозичень, а графічна, фонетична й морфемна освоєність становлять їх підґрунтя.

ЛІТЕРАТУРА

Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.

Голдованський Я.А. Лексичні англіцизми як етимологічна група в системі мови-реципієнта // Мовознавство. – 1981. – №2. – С. 86-90.

Кислюк Л.П. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній українській літературній мові (на матеріалі англійських та німецьких запозичень): Автореф. дис. ... канд. філол. н. – К., 2000. – 16 с.

Мазурик Д.В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. філол. н. – Львів, 2002. – 20 с.

Рыжикова С.Ю. Словообразовательная структура производных от английских заимствований в украинском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. н. – Днепропетровск, 1979. – 18 с.

Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.

Сучасна українська літературна мова // За ред. А.П. Грищенка. – К.: Вища школа, 1993. – 366 с.

Українська мова. Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. – 752 с.

Natalia Popova. Anglicisms and aspects of their borrowings in the modern Ukrainian language. *The specific characteristic of the modern period is in the sharp increasing of coming of the English lexical units due to a) the linguistic factors – the necessity of bringing the language on its nominational-lexical level (linguistic picture of the world) to the synchronous accordance to its conceptual picture and b) the out linguistic factors – 1) integration of Ukraine in the international cultural and information processes with taking into account the status of the English language as the means of international communication; 2) the most intensive extra linguistic and linguistic Anglo-American influence during all the periods of the development of the Ukrainian language; 3) the most intensive informative processes and globalization of the influence of mass-media.*

Key words: *lexical borrowings, the newest Anglicisms, structural-semantic peculiarities, direct borrowing, linguistic and outlinguistic factors.*

Наталія Тома (Київ)

ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СВЯТОСЛАВА КАРАВАНСЬКОГО

У статті вперше в українському мовознавстві здійснена спроба проаналізувати лексикографічну діяльність Святослава Караванського, мовознавця з української діаспори. Досліджуються зміст, структура і специфічні риси трьох укладених ним словників: „Практичний словник синонімів української мови”, „Російсько-український словник складної лексики”, „Словник рим української мови”. Словники С. Караванського порівнюються з аналогічними словниками, виданими в Україні іншими авторами. Підкреслюється значення лексикографічної діяльності С. Караванського, спрямованої на оздоровлення і відродження української мови.

Ключові слова: *лексикографічна діяльність, лексика, словник, синонім, рима.*

„Неправда або, принаймні, не вся правда, що змужніння нації засвідчують художні – хай і геніальні! – твори. Мірилом національної зрілості є словники національної мови... таких у нас раз, два та й годі: словники Грінченка, Голоскевича... А час доплюсовує сюди і Караванського (теж словники!)” [Шатилов: 55]. Ознайомлюючись із словниками С. Караванського, мовознавця з української діаспори, можемо засвідчити певний ріст нашої національної самосвідомості, прагнення пізнати своє коріння, відродити свою неповторність і самотність, яка виражена у нашому споконвічному багатстві – мові, що була частково втрачена і знищена.

Праця лексикографа виснажлива, напружена, титанічна. Наша мова, давня й багата, пройшла довгий і складний шлях, пережила диктат іншої мови, утиски й заборони. Відроджуючись й оживаючи сьогодні, їй не так легко подолати наслідки заподіяного калічення. Тому той, хто має мужність братися за укладання словників, повинен